

ARY STILLMAN: GYVENTI TAPYBAI

„Reikia ieškoti vidinės tiesos, slypinčios po išorine vaizduojamo daikto regimybe. Tik ši tiesa svarbi...“

H.Matisse

Vietoje įvado

Ary Stillman iki šiol nebuvo man gerai žinomas menininkas – su juo susipažinau mažiau nei prieš metus. Mūsų pažinčiai įvykti smarkiai padėjo *The Stillman-Lack Foundation* (toliau – SLF) tinklapis, kuriame periodizuotai pateikiama daug išsamios tekstinės bei vaizdinės medžiagos apie Ary gyvenimą ir kūrybą. Tai suteikė galimybę ne tik paanalizuoti konkrečius Ary Stillman kūrinius, bet ir remiantis tiek paties menininko, tiek apie jį rašytais tekstais, geriau įsigilinti į Ary kūrybines idėjas, jų kaitą, įtakas bei savitumą plačiame meniniame kontekste. Sugretindama biografinius faktus ir kūrybinę raidą, išsamiau susipažinau su menininko asmenybe, kūrybine veikla bei indėliu į modernųjį XX amžiaus vidurio Europos ir JAV meną. Kadangi šią esė rašiau besiremdama SLF struktūra ir naudodamasi ten pateikiama informacija, galima ją laikyti ne tik pasakojimu apie Ary, bet ir savotiška jau minėto tinklapio recenzija.

Vos užmetus akį į Ary biografiją, aiškiai matyti, kad jis nuolat (priverstinai ar savo noru) keliavo. Tad tampa aišku, jog susidūrė su daug įvairių kultūrinių bei meninių įtakų, turėjo galimybę perimti iš jų tai, kas jam atrodė svarbiausia ir savaip plėtoti. Todėl, apžvelgiant Ary Stillman kūrybinį vystymąsi, svarbu atskirai aptarti skirtingus jo gyvenimo periodus. Kadangi Ary gyvenimas bei kūryba tarsi skyla į kelis tarpsnius – tiek kalbant apie gyvenamosios vietos, tiek apie kūrybos stilistikos kaitą, tad ir mano tekstas susiskirstė į keletą dalių: pradedant neilgai trukusiomis, bet suteikusiomis Ary tapybos pagrindus bei susidomėjimą tam tikra tapybos tradicija studijomis Vilniaus piešimo mokykloje, baigiant kardinaliu stilistiniu pokyčiu – pasukimu į abstrakciją.

Analizuojant Ary Stillman tapybą ir jos raidą, tapo svarbu išsiaiškinti, su kokiais menininkais jis palaikė ryšius Vilniuje, Europoje ir Valstijose, kokiomis idėjomis su jais dalijosi, kokią įtaką perėmė keliaudamas bei studijuodamas. Emigravęs į JAV, o vėliau persikėlęs mokytis į Paryžių bei vėl sugrįžęs į JAV, jis, be abejo, susipažino su tuometiniu pasauliniu modernaus meno kontekstu ir ieškojo individualios išraiškos. Reikėtų paminėti ir Ary Stillman santykį su XX amžiaus vidurio istoriniais įvykiais bei pabandyti įvardinti, kokia tų įvykių įtaka jo kūrybos pokyčiui. Taip pat, apžvelgiant Stillman bei kitų abstrakcionistų kūrinius, derėtų pabrėžti, kuo jo tapyba indidividuali tiek koncepcine, tiek išraiškos prasme.

Be abejo, dera aptarti panašumus ir skirtumus su menininko kūrybai įtakos turėjusių žinomų tapytojų kūryba. O be viso to, Ary tapyba ir jos vystymasis (tarp kitko, ir kai kurie biografiniai faktai) man pasirodė panašūs į lietuvių tapytojo Viktoro Vizgirdos – juos savo tekste palyginsiu, tokiu būdu prieidama išvados, kad Ary per savo kūrybinį gyvenimą nusipelnė būti „įteisintas“ moderniosios tapybos istorijoje.

Ši esė – tai ne tik pasakojimas apie Eglės ir Ary pažintį, tai – pasakojimas apie iki galo nepažinų pasaulį, apie jo slėpinius, apie visą gyvenimą trunkančius bandymus tuos slėpinius pažinti. Manau, jog galima tvirtai teigti, kad Ary Stillman susikūrė savo autentišką būdą, leidusį šiai pažinčiai plėtotis – jis pažino pasaulį potėpiais, perteikiančiais jo individualų požiūrį:

„Jūs matote daiktus apibūdindami juos žodžiais. Aš juos matau kaip šviesą ir šešėlį, o tarp jų slypi misterija“¹

Pirmieji žingsniai svajonės link

Kiekvienam menininkui, be abejo, labai svarbi jo kūrybinio vystymosi pradžia. Kad bet kokia pradžia galėtų įvykti, reikia noro ir tikėjimo, jog pasieksi tikslą. Tiesa, labai svarbu ir aiškiai žinoti, koks yra tas tikslas. Panašu, jog Ary Stillman iš ties gerai žinojo, ką nori daryti ir pasiryžo siekti savo tikslo vos baigęs mokslus. Kaip rašoma SLF, Ary istorija – tai

¹ Stillman, Ary, cituota iš *The Stillman-Lack Foundation* tinklapio, Ary Stillman: American artist, <http://www.stillmanlack.org/index.html>

ne tik menininko karjeros istorija. Tai – „*jauno žydu kilmės vaikino iš Rusijos, siekiančio išpildyti savo svajonę - tapti menininku nepaisant visų kliūčių, istorija*“.² Ary kūrybinis palikimas – daugiau nei 1500 darbų byloja, jog jis savo tikslą pasiekė. Tad kokie buvo pirmieji žingsniai to tikslo link?

Gimęs mažame kaimelyje Baltarusijoje, Ary jau ankstyvoje vaikystėje rodė polinkį mokymuisi bei studijoms, o taip pat – savo meninius gabumus. Nors Ary supo valstietiška ir primityvi aplinka, tėvai siekė, kad jų vaikai būtų išsilavinę. Bet labiau už geografiją ar Talmudo studijas Ary viliojo pažinti spalvų pasaulį. Vos 6 metų berniukas buvo apkerėtas dažomos avies vilnos spalvinės gamos ir nuo to laiko nebegalėjo šios nuostabos išmesti iš galvos. Greit pradėjo kurti kompozicijas iš spalvoto popieriaus, piešti anglimi.

1905 metais, būdamas dar labai jaunas – vos septyniolikos, jis išvyko iš namų į kitą šalį - Lietuvą. Atvykęs į Vilnių Ary neturėjo nei kur apsistoti, nei žinojo kad bus priimtas mokytis, tačiau buvo tikras, jog nori mokytis tapybos. Tiesa, jis čia praleido labai trumpą laiką, bet manau, kad reikia jį paminėti, nes vėliau, jau Amerikoje, sukurti darbai, mano akimis žiūrint, aiškiai atspindi Vilniuje įgytas patirtis.

Taigi pirmuosius žingsnius profesionalios meninės karjeros link Ary žengė Vilniuje – Imperijos meno mokykloje. Į Vilniaus meno mokyklą tuo metu, matyt, traukė daug įvairių tautybių, o ypač – žydu, dailininkų:

„Be lietuvių ir lenkų tautybės dailininkų Vilniaus meno mokykloje mokėsi ir nemažas būrys žydu. Jie traukė į Vilnių iš tolimesnių gubernijų miestų bei miestelių, kadangi Vilniaus piešimo mokykla, neskaitant Odesos, buvo vienintelė tokio tipo mokymo įstaiga, į kurią buvo priimami ir šios tautybės atstovai. <...> žymiausi iš jų Segall, Lipchitz, Soutine, Kremegne, Kikoine, Mane-Katz. Apie kitus žinoma tik iš biografijų.“³

Galima sakyti, jog Vilnius tuo metu buvo Lietuvos Jeruzalė.

Tai, kad jau po pirmo bandymo laikyti stojamuosius egzaminus Ary buvo priimtas studijuoti, liudija jo neabejotinai turėtus gabumus kurti. Tarp LAF tinklapyje pateikiamų

² Ibid.

³ Širkaitė, Jolanta, „Vilniaus piešimo mokykla ir Lietuvos dailė 1866-1915 metais“, disertacija humanitarinių mokslų srities dailėtyros krypties doktorato laipsniui įgyti, Vilnius, 1994, p. 82

Ary reprodukcijų, deja, nėra nė vieno paveikslu datuoto tais metais, kai jis mokėsi Vilniuje, išskyrus „*Senelio*“ portretą, pieštą anglimi (1906 ar 1907 metais). Tačiau iš keliais metais vėlesnių drobių galima spręsti, jog tam tikrą praktiką iš Lietuvos jis išsivežė. Apie ją plačiau – kitoje dalyje. Pats Ary mini tik tiek, kad stengėsi akademijoje mokytis kuo daugiau įvairių disciplinų ir daug tapydamas tobulino savo gabumus, besiruošdamas po mokslų Vilniuje stoti į Imperijos meno mokyklą Sankt Peterburge.

Apie Ary viešnagę Vilniuje nėra daug žinoma, aišku tik tiek, kad čia jis praleido mažiau nei du metus. Ir tik L.Rano sudarytame Vilniaus piešimo mokyklos mokinių sąrašė jis yra minimas kaip *Stilmanas Arielis*. Tačiau daugiau informacijos to meto sąrašuose apie Ary nėra: „*Vilniaus piešimo mokyklos ataskaitoje už 1907 metus nurodoma, jog tais metais ją su atestatais baigė septyni mokiniai <...>*“⁴ - Ary tarp jų neminimas. O ir savo atsiminimuose jis pats apie Lietuvą pasakoja nedaug, nemini konkrečių pažinčių su kitais dailininkais ar sutiktų dėstytojų. Bet galima spėti, jog Ary pažinojo ir bendravo su Segall'u, kuris Vilniaus piešimo mokykloje mokėsi iki 1906 bei Lipchitz'u, besimokiusiu ten 1906-1909 – abu jie vėliau išvyko į Paryžių, kaip ir pats Ary.

Panašu, jog Ary nebaigė pilno kurso piešimo mokykloje. Tačiau tai nesutrukdė toliau mokytis tapybos bei plėtoti kūrybines galimybes. Pasitaikius palankiai situacijai – gavus brolio kvietimą atvykti į Ameriką, Ary nusprendė, užuot stojus į Peterburgo akademiją, pasiduoti šiam iššūkiui. „Naujasis pasaulis“ jaunajam menininkui žadėjo naujas galimybes.

Amerika: šviesi ateitis

1907 metais ilgai trukusi kelionė Ary su šeima atvedė į JAV, Ajovą. Tačiau „Naujajame pasaulyje“, kaip ir visur kitur reikėjo išsikovoti savo vietą po saule. Iš pradžių Ary teko dirbti juvelyrinių dirbinių parduotuvėje, o tapybai laiko skirti galėjo tik savaitgaliais ar šventinėmis dienomis. Bandydamas išvykti į kitą miestą bei galimybė dirbti fotografijų retušuotoju tik padėjo suprasti, kad Ary siekia būti tikru menininku, o ne besityčiojančiu iš meno diletantu. Prisiekęs sau, kad niekada neišduos savo kūrybinių idėjų, nusprendė

⁴ Ibid., p. 76

verčiau keletą metų pakentėti ir užsidirbti pinigų, kad ateity gyvenimą galėtų paskirti vien tik tapybai. Pasiržęs neišduoti savo svajonės, kad ir kukliomis sąlygomis, Ary tapydavo savo paties pasistatytus naturmortus, portretus. Beje, būtent iš tokių ankstyvųjų portretinių paveikslų kaip „*Portrait of Mrs. Brodkey*“ (1908), „*Israel Nachman Brodkey*“ (1908), „*David Levitsky*“ (1908) galima jausti Vilniaus piešimo mokyklos įtaką. Tokie portretai turi tam laikui būdingo akademizmo bruožų – tokio pobūdžio darbų dar vis galima rasti ir Vilniaus dailės akademijos fonduose. Šie ankstyvi Ary reprezentaciniai darbai byloja apie pirmųjų profesionalios tapybos įgūdžių įsisavinimą. Taip pat, žvelgiant į juos, nesunku pastebėti, jog menininkas renkasi vėliau išstobulintą jautrų ir subtilų koloritą.

1919 metais persikėlęs į Niujorką, Ary, kaip ir į Vilnius piešimo mokyklą, iš kart įstojo į Nacionalinę Dizaino Akademiją. Atėjo metas, kai jaunasis menininkas galėjo visą laiką skirti tapybai. Jo dienotvarkė byloja apie uolų kasdienį darbą prie molberto: dienomis tapydavo akademijoje, vakarais – „*Meno studentų sąjungoje*“ (The Art Students League) arba „*Žydų ugdymo sąjungoje*“ (The Jewish Educational Alliance). Deja, sunku ką nors pasakyti apie jo tuometinę tapybą, nes, bent jau tarp SLF pateikiamų reprodukcijų, šio laikotarpio Ary kūrybos trūksta. Žinoma, būtų puiku pamatyti per tuos kelis metus jo tapyboje vykusius postūmius ir pokyčius, tačiau ir be to, žvelgiant į pirmąsias Europoje sukurtas reprezentacinio periodo drobes, jau aiškiai matyti Paryžiaus mokyklos, o ypač – impresionistų įtaka. Tad metas kartu su Ary persikelti į Europą, kur laukia dvylika kupinų įspūdžių ir kūrybinės sėkmės metų.

Paryžiuje

1921-ieji – svarbi naujo Ary Stillman kūrybos etapo pradžia. Per dvylika Europoje praleistų metų Ary intensyviai keliavo – po Italiją, Ispaniją, Vokietiją, Palestiną, neslėpdamas savo susižavėjimo naujai atrandamiems kultūros sluoksniams. Pamenu savo pačios pusmetį trukusias studijas Olandijoje: tuomet daug laiko praleidau muziejuose ir galerijose studijuodama senuosius meistrus – tai buvo neabejotinas indėlis mano kūrybinei raidai. Todėl suprantu, kokį „žinių bagažą“ sukaupė Ary tiek daug

keliaudamas. Jis studijavo senuosius meistrus, pradedant Giotto, Simone di Martini, Lorenzetti, baigiant Goya, Velasquez, El Greco. Taip pat domėjosi primityviuoju menu bei Renesanso periodu, ir netgi gobelenais bei japonų spaudiniais – Ary turėjo platų interesų lauką, leidusį jam sukurti labai savitą meninį stilių. Tačiau didžiausią ir iki gyvenimo ipabaigos šlikusią gyvą meilę tapytojas pajuto Paryžiui – tuometinei meno Mekai.

Paryžiuje Ary galėjo sau leisti tapyti valandų valandas, o poilsio metu – kavinėse bendrauti su kitais rusų, amerikiečių bei prancūzų menininkais. Mano jau minėtas lietuvių tapytojas Viktoras Vizgirda 1926 metais, ką tik atvykęs iš Lietuvos, taip pat klaidžiojo tame pačiame Monparnaso rajone. Jo bandymai studijuoti Paryžiaus meno akademijose nebuvo nuoseklūs, bet jis, kaip ir Ary, greit suprato, kad pagrindinė studijų vieta – muziejai ir galerijos. Stillman pasisėmė neįkainojamos patirties Louvre, Musee de Cluny – viduramžių meno lobyne, bei orientalistinio meno pavyzdžius saugojančiame Musee Guimet. Kaip savo atsiminimuose teigia Vizgirda, Paryžius buvo langas į moderniosios dailės pasaulį, ten jis „atrado“ savo prigimčiai artimą P. Bonnard⁵, kurio tapyba susižavėjimo neslėpė ir Ary. Jis pats šiuo periodu sukūrė daug „jam būdingo imperatyvo“ portretų, aktų. Iš jų akcentuočiau „Nude“ (1928), „Nude“ (1930), „Man with Pipe“ (1932), kuris puikiai atspindi Ary spalvinį jautrumą. Žvelgiant į šio laikotarpio menininko drobes žavi labai savotiškas paveikslų „atmosferos“ vaizdavimas – tarsi peizažai (pavyzdžiui, „pietietiško“ kolorito „Small Gasoline Station, Sioux City“ (1929)) ir žmonių figūros skendėtų po raibuliuojančiu vandens paviršiumi. Tai greičiausiai impresionistų – C.Monet, A.Renoire, C.Pissaro įtaka, savaip interpretuota Ary.

1925 metų Stillman kelionė į Palestiną buvo vaisinga subtilių akvarelių serija. Meistriškai nulietuose miesto vaizduose, jį supusių žmonių portretuose galima pastebėti Ary pastangas ne atvaizduoti paviršinį pasaulį, bet norą priartėti prie nematomos prasmės. Skvarbūs portretuojamųjų žvilgsniai, dažniausiai nukreipti „į niekur“ tarsi žymi paties menininko norą pažvelgti į esmę, slypinčią už vaizdo. Galbūt galima sakyti, jog tai buvo kelio abstrakcijos link pradžia. Beje, abstrahuotais pavadinčiais ir jo ekspresyvius eskizus,

⁵ Liutkus, Viktoras, „Viktoras Vizgirda“, *Vilniaus dailės akademijos leidykla*, 2000, p.18

grįžtant į Paryžių apie 1926-1927 pasižymėjusius Moroccos, kurie be viso to pasižymi individualia Ary maniera – lyg tapytojas virpančia linija bandytų perteikti svilinančio karščio atmosferą.

Neilgai trukus po grįžimo iš kelionių, 1928 metais, Ary surengė pirmąją personalinę parodą *Galerie Bernheim-Jeun*. Vėliau reguliariai rengė parodas Paryžiuje *Salon d'Automne*, *Salon National des Beaux-arts* and *the Salon de Tulleries*. Tad aišku, jog jis aktyviai dalyvavo meniniame gyvenime. Sakyčiau, jog tarpdamas įvairių stilių, manierų, mokyklų ir dailininkų apsuptyje, Stillman nesiekė pritapti prie kokios nors vienos krypties atstovų, o bandė savo kūrybai pritaikyti įvairias gyvenime sutiktas praktikas. Tačiau nepaisant to, galima sakyti, kad „Paryžiaus laikotarpis“ suformavo Ary kaip tvirtą Paryžiaus mokyklos atstovą. Jo paveikluose išnaudojama stipri frontali šviesa, akcentuojama lokalis dėmės reikšmė, o didžioji dalis darbų pasižymi kantriai „išieškotu“ koloritu. Kalbant apie portretus, aktus, dera paminėti stilizuotų figūrų piešinį ir komponavimą formate, kuris panašus į A.Modigliani manierą. Tiesa, galbūt šiuo atveju įtakos turėjo ir manieringos El Greco paveikslų figūros. Tačiau Ary paveiksai skirtingi nuo prieš tai minėtų tapytojų savitu spalviniu suvokimu: atlikimas ir spalvinė gama artima P.Bonnard ir Paryžiaus mokyklos tradicijai, kur didžiausiais dėmesys skiriamas formaliai paveikslo struktūrai, koloritui ir poetiškumui. Tik Ary atveju, ji yra pateikta autentiškai. Kalbant apie paveikslų tekstūrą (apie ją, deja, spėju tik iš reprodukcijų), Ary tapyboje, iš vienos pusės, akivaizdi prancūziškos tapybos įtaka, iš kitos – menininko autentiška raiška, reikalaujanti pastozinio dažo sluoksnio, lokalinės dėmės išsturtinimo – tai galima pavadinti polinkiu į dvasingumo paieškas. Toks tapymo būdas (paveikslų paviršių atžvilgiu) priartina Ary prie kitų žydų tautybės Paryžiaus mokyklos menininkų, tokių kaip Soutine, Chagall, Pascin, Kisling. Paryžiaus laikotarpio Ary darbuose buvo daug figūratyvizmo, bet atidžiau išstudijavus jo ankstyvasias drobes, neišvengiamai pastebimas susidomėjimas abstrakcija ir besitęsiantis bandymas išdėstyti formas taip, kad jos išreikštų subjektyvią reikšmę. Aiški Pierre Laprade (ypač, kalbant apie peizažų tapymą), Bonnard, Delaunay, Matisse bei Andre Lhote kubistinė įtaka. Kadangi Ary turėjo studiją Berlyne, gerai susipažino su vokiečių menu. „*Bet architektūra ir menas*

Vokietijoje ne visai atitiko jo skonį“⁶. Jo jautri, minkšta, švelnių formų tapyba skiriasi nuo vokiškos tapybos tradicijos „kietumo“.

Trumpai apibendrinant pastarąjį skyrelį, belieka dar kart patvirtinti, jog Ary mylėjo ne tik Paryžių, bet ir Paryžiaus tapybos tradiciją, kuriai liko ištikimas ir sugrįžęs į Ameriką, nors tam tikru periodu ir buvo savotiškai kaltinamas dėl buvimo „per prancūzišku“. Tiesa, pamažu jis pats atsisakė reprezentatyvaus vaizdavimo, nors dalį jo abstrakcijos vis dėlto vadinčiau reprezentatyve, bet apie tai plačiau pakalbėsiu kitoje dalyje. Dabar laukia kelionė atgal į Valstijas.

Amerika: sugrįžimas

Ary Stillman 1933 grįžo į Niujorką jau kaip žinomas tapytojas. Po personalinės parodos *Midtown Gallery*, jis tarsi „nepritiko“ meno scenoje, kurioje dominavo tokie amerikiečiai kaip Grant Wood ar Thomas Benton. Ary tvirtai laikėsi savo tapybos idealo, siekiančio estetiškos ir emocinės ekspresijos ir, kaip jau minėjau prėjusioje dalyje, Ary netgi buvo pavadintas „per daug prancūzišku“. Be to, jis atsisakė tarnauti politikai ir priklausyti bet kokiai partijai – dėl to yra sulaukęs nemalonios kritikos. Tačiau neišdavė savęs ir savo kūrybos.

Sekant Ary tapyba, lengva pastebėti vos po kelių metų praleistų Amerikoje vykstančius pokyčius: dažni Niujorke bei Mexico 1934 – 1940 metais sukurtų darbų motyvai – miesto vaizdai: gatvės, skverai, žmonių minios juose, kai kur – kiek kameriškesnės, idiliškesnės kompozicijos. Šiose drobėse menininkas norėjo išreikšti savo požiūrį į aplink vykstantį intensyvų gyvenimą, perteikti miesto atmosferą, tad čia akcentuojamas judesys – minios kaip nuo didmiesčio neatskiriama darinio bei šviesos, kuri, Ary požiūriu, miesto judesiui suteikia dar daugiau mirgėjimo. Tačiau šiuose paveiksluose jaučiamas ne tik besižavintis žvilgsnis, o ir ilgesinga, vienišumo nuotaika. Galbūt taip Ary sąjaušingai išreiškė Paryžiaus ilgėjimąsi. Bet negalima atmesti ir minties, kad susimąstydavo ir apie seniai paliktą gimtąjį kraštą. Pavyzdžiui, jo 1942 metais Harmon vasaros rezidencijoje tapyti

⁶ Cituota iš „Ary In Paris (1920-1933)“, *The Stillman-Lack Foundation* tinklapio, Ary Stillman: American artist, <http://www.stillmanlack.org/index.html>

peizažai jau šiek tiek kitokie (ypač koloristine prasme) nei miesto vaizdai. Ary žmona savo prisiminimuose pasakoja, kad jos vyras dienas leisdavo vaikščiodamas po vietines apylinkes, o labiausiai jį traukė miškas, kupinas gyvybės ir paslapčių. Galbūt jame Ary savotiškai „sugrįždavo“ į tėvynę. Šiuo aspektu Stillman panašus į jau minėtą lietuvių Vizgirdą, kuris net ir gyvendamas emigracijoje, aplink „matydavo“ gimtojo kaimelio peizažus. Manau, jog tai tinkama proga palyginti du panašius, nors ir skirtingo laiko, abiejų tapytojų peizažus. Ary paveiksle „*Trees*“ (1942) bei Viktoro „*Path between trees*“ matome labai panašų miško vaizdą, kur tarp sodriai žalių medžių lapijos švyti dangaus mėlyna, o apačioje, kamienų tankmėje veda takelis. Tiesa, Ary miškas – tai neperšviečiama tankmė, lyg bylojanti apie nuolatinį klaidžiojimą ar pasiklydimą. O Vizgirdos paveiksle už medžių matyti vasaros karščiu švytinti pieva. Jo motyvas, paveikslo planų paskirstymas – tarsi bandymas perteikti erdvę, jos atmosferą. Kai tuo tarpu Stillman paveiksle šviesos ir šešėlio žaismas panašesnis į bandymą suvokti jų kuriamoje atmosferoje slypinčią paslaptį. Vėliau, kalbėdama apie abstrakciją dar kartą sugrįšiu prie abiejų tapytojų kūrybos pavyzdžių palyginimo.

Ary Stillman, „*Trees*“, 1942

Viktoras Vizgirda, „*Path between trees*“, 1925

Iki 1945 metų Ary Stillman paveiksliai dar vis buvo reprezentatyvūs, bet su jį išskiriančiu subjektyvumu. Kuo toliau, tuo labiau aiškėjo, jog menininkas rūpinasi ne išoriniais

aspektais, o vidiniu subjektų turiniu. Galbūt tai ir buvo viena iš priežasčių, dėl kurių jis po truputį kryo į abstrakčias, nefigūratyvinės formas. Šis periodas - susidomėjimas abstrakčiu menu ir perėjimas nuo prezentatyvios tapybos prie abstrakcijos – svarbus periodas Stillman kūryboje.

Besibaigiant II Pasauliniam karui Ary buvo sukrėstas vykusiu baisumu, kurie ypač lietė žydų tautą. Visa tai, žinoma, ėmė atsispindėti ir jo kūryboje: po Holokausto Stillman suprato, kad nebegali tapyti ankstesnių motyvų, tai jis aiškiai išsako pokalbyje su broliu: „*Nebegaliu tapyti taip pačiai, kaip anksčiau, esu tikras, kad kiekvienas kūryba užsiimantis žmogus turės kažką pakeisti. Man paviršinės realybės pasaulis daugiau nebėra tapomas. <...> Daugiau nebegaliu tapyti natūrmortų ar miesto gatvių, nesvarbu kiek individualaus suvokimo ir jausmingumo suteikčiau savo tapybai. Turėsiu „kastis“ giliai į save – į savo pasąmonę, jei taip įmanoma ir iš jos „ištraukti“ vidinę realybę“*⁷ Taigi pamažu Ary atsidūrė savo sukurtame abstrakčių formų pasaulyje, nenuilsdamai ieškodamas vizualios gyvenimo realybės ekspresijos. 1945 – 1956 metais Ary kūrė savo ankstyvosios abstrakcijos kompozicijas. Iš pradžių daug eksperimentavęs paįšydamas anglimi, atrado daug naujų kompozicinių galimybių ir iki 1948 metų jo darbai tapo visiškai nefigūratyviniai. Nors kai kuriuose iš jų, pavyzdžiui „*Interplay*“ (1953), „*Unnamed*“ (195?), „*Vista Mystique*“ (1951), dar galima pastebėti abstrahuotų architektūrinių, žmonių figūrų, peizažo detalių formų. Su stiliaus kaita, pakito ir paveikslų koloristiniai sprendimai – darbai tapomi rūstesnėmis, tamsesnėmis spalvomis, išskyrus kai kuriuos šviesius su juodomis griežtomis linijomis bei kontūrais paveikslus. Tačiau kol kas dar nekinta Ary pastozinio tepimo maniera, suteikianti darbams „vibruojančio“ paviršiaus įspūdį. Šio periodo Stillman darbai tampa artimi P.Klee tapybai, kuris dar I Pasaulinio karo metais teigė, jog pasaulio baisumas verčia meną būti abstrakčiu. Klee taip pat teigė, jog esminiai menininką formuojantys procesai veikia daug giliau nei sąmonė – panašios išvados savo laiku priėjo ir Ary. Juos taip pat sieja ne tik paveikslų kompozicinės formos, koloristiniai sprendimai bet ir stiprus pomėgis muzikai, be abejo

⁷ Stillman, Ary, cituota iš *The Stillman-Lack Foundation*, Excerpted from *Reminiscences*, by Frances Stillman, 1988, <http://www.stillmanlack.org/abstract-art.html>

atsispindėjęs tapyboje – tiek Paul, tiek Ary būdingas kompozicijos muzikalumas. Žinoma, tuo metu Niujorke Ary buvo supamas tuo metu kuriančių menininkų, su kuriais bendravo, keitėsi idėjomis. Jis pažinojo beveik visus *Niujorko mokyklos* tapytojus, buvo „*Eighth Street Club*“, kuriam priklausė De Kooning, Ad Reinhardt, Franz Kline, John Cage, Morton Feldman, Jack Tworkov, Larry Rivers, Frank O’Hara, etc. narys. O ir pats Ary 1949 – 1954 kasmet rengė personalines parodas *Bertha Schaefer* galerijoje Niujorke.

Taip pat noriu dar kartą pasiūlyti lietuviu Vizgirdos, kuris 1950 metais emigravo į Ameriką ir Ary paralelę. Vizgirdos tapyba ėmė nežymiai kisti pakeitus gyvenamąją vietą, o pirmieji abstrakcijos ženklai jo darbuose atsirado 7-ojo dešimtmečio pabaigoje. Tačiau tai buvo labiau panašu į „pusiau abstrakciją“, kadangi paveiksluose išliko tikrovės užuominos – panašiai kaip kai kurių Ary nereprezentacinio laikotarpio paveiksluose.

Ary Stillman, „*Dos Gottas*“, 1962

Viktoras Vizgirda, „*Slender Trees In Vista*“, 1982

Dar prieš išvykstant į Meksiką 1957 metais, Ary išsivadavo iš realybės vaizdavimo, bet ypač išvykęs, pajuto vidinės realybės jėgą – tai buvo periodas, kai fantazija jam tapo nutapoma, o pats menininkas tarsi buvo užvaldytas sąjaujos mistizmo. Nors kita vertus, apžvelgiant 1958 – 1960 metų „Meksikos periodo“ Ary kūrinis, manau, galima pastebėti dalinį sugrįžimą į figūratyvinę raišką arba kaip V.Vizgirdos atveju – „pusiau abstrakciją“. Aiškiai matyti, jog paveiksluose vyrauja antropomorfinis vaizdavimas – potėpiai, linijos, dėmės įgauna žmogiškų ar „gyvuliškų“ bruožų. Be viso to, kinta ir paveikslų spalvinė gama, stiprėja toninis kontrastas – dėl to Ary jau atitolsta nuo Paryžiaus mokyklos įtakos. Atsiranda labiau „perregimos“ paveikslų struktūros, primenančios vitražus, tarsi būtų tapoma plonais, persišviečiančiais sluoksniais. Šiuo

periodu sukurtuose darbuose jaučiama tiesioginė senųjų Amerikos kultūrų įtaka, palietusi ne tik Ary, bet ir daugiau Šiaurės bei Lotynų Amerikos menininkų. Iš jų turbūt ryškiausias – J.Pollock. Tokios įtakos pasekmėje tapybos gestas tampa „ritualo“ dalimi. Vėlesni paveikslai, tapyti 1962 – 1966 metais tampa „judresni“, chaotiškesni, pradeda kiek priminti kadais motyvais buvusių didmiesčio minių, šurmulio kompozicijas. Įvairėja spalvinė gama, rodos jog darbai, išskyrus kai kurias išimtis, tapomi lengvai, plonesniu dažo sluoksniu, „nesuveliant“ tarpusavy vieno potėpio spalvos su kito. 1963 – 1965 tapė savotiškus pagoniško misticizmo kupinus paveikslus, kuriuos pats bendrai vadino „*Leylands*“ (legendos) – jie atspindėjo daugelio senovės pasaulio kultūrų, kuriomis Ary kada nors gyvenime domėjosi, fantazijas, mitinius pasakojimus. O taip pat, kiek vėliau, jau būdamas Hiustone, Ary nutapo kelis visiškai reprezentacinius paveikslus, pavyzdžiui, „*Two Heads*“ (1966), kuris tarsi byloja apie sunkią menininko savijautą dėl pašlijusios sveikatos – švytinti mėlyna spalva lyg migla tvyranti aplink dviejų figūrų galvas, taip pat „*Figures*“ (1966) – smarkiai abstarhuotos, bet aiškiai matomos figūros prie stalo. Taigi paskutiniai Ary paveikslai tarsi pamažu vėl atsigręžia į išorinės tikrovės vaizdavimą, tarsi menininko vidinė realybė imtų sutarti su išore. Galbūt tame galima įžvelgti Ary „susitaikymo su pasauliu“ liudijimą – suvokimą, jog kantriai dirbdamas, remdamasis gamtos formų įvairove – natūra, menininkas atranda joje savo kelią. Kelią, kuriuo jis suvokia pasaulį bei kelią, kuriuo tą suvokimą gali išreikšti – kuria kultūrą.

Vietoje išvadų

Vargu ar bet kurio kūrėjo kūryba ir gyvenimas gali sutilpti vos dešimties puslapių tekste. Žinoma, savo tekstą galėčiau plėsti iki begalybės, ieškodama naujų paralelių ir išskirdama Ary Stillman individualumą meno istorijos raidoje. Bet kiekvienas etapas gyvenime prieina tam tikrą pabaigos ir išvadų momentą. Tad ir mano esė jau priartėjo prie savųjų išvadų pateikimo momento.

Apibendrinant tyrimo metu analizuotą medžiagą – daugiausiai The Stillman-Lack Foundation tinklapyje pateikiamą informaciją ir akcentuojant mano manymu svarbesnius biografinius bei kūrybinius faktus, esė atskleidžia faktorius, padėjusius

susiformuoti Ary Stillman asmenybę ir kūrybinį išskirtinumą. Tam padėjo platesnė meninio vystymosi pradžios, tolesnės raidos apžvalga bei kūrybinio palikimo analizė, atsižvelgiant į XX amžiaus modernaus meno kontekstą Europoje ir JAV. Galima teigti, jog išryškėjo Ary Stillman indėlis į pastarojo periodo meną, jį apibūdinsiu keliais punktais. Pirmą, sekdamį Ary gyvenimo bei kūrybinių kelionių maršrutais, išsiaiškinome, jog jis neapsistojo ties vienu meniniu stiliumi, srove ar mokykla (nors Paryžiaus mokyklai savaip liko ištikimas), o bandė susipažinti, perprasti tuo metu vyraujančias srovės, tad sukaupe labai įvairialypę modernistinio meno patirtį. Tačiau svarbiausia, jog, nepaisant kai kurių stiprių įtakų, Ary suformavo savitą, tik jam būdingą stilių – tiek kalbant apie reprezentacinio periodo drobes, tiek apie abstrakčius paveikslus. Tad manau, jog galima jį laikyti tvirtu „saikingo modernizmo“ atstovu. Vėliau tai, ką jis padarė, galėjo būti plėtojama neoekspresionistų.

Nors Ary ir nebuvo pačiame avangardo „smaigalyje“, nėra minimas svarbiausiuose to meto meninį gyvenimą fiksuojančiuose kataloguose, meno istorijos knygoose, tačiau ir nebuvo periferijoje (nebent jo paties vidiniai poreikiai versdavo trumpam pasitraukti į vienišus apmąstymus) – dalyvavo parodose svarbiausiose galerijose Paryžiuje bei Niujorke, surengė ne vieną solo parodą. Tai reiškia, jog Stillman buvo „gerai matomas“ kitiems menininkams, apie jį parašyta nemažai publikacijų to meto spaudoje. O šis faktas tik patvirtina, jog tokios svarbos – mažiau plačiai visuomenei žinomų menininkų kaip Ary, buvo daug. Jie yra nusipelnę būti „ištraukti į dienos šviesą“, kad praplėstų suvokimą, jog žymiausi menininkai neatsirado savaime, jog už jų nugarų buvo begalė tiek pat gabių kūrėjų, kurių patirtimis jie taip pat naudojosi, formuodami pasaulinę tapybos istoriją.

Jeigu Ary Stillman būtų lietuvių tapytojas, jis be abejonės priklausytų svarbiausių Lietuvos tapybos tradiciją formavusių menininkų tarpui. Bet Ary buvo pasaulio pilietis, paskyręs tapybai visą savo gyvenimą ir suformavęs savo autentišką tapybos tradiciją, kuri prisidėjo prie bendro šiuolaikinės tapybos susiformavimo. Ir jei Ary Stillman nėra minimas plačiame meniniame kontekste, tai tik dėl dažnai per seklios kultūros analizės.